

*Сакара Наталія Юріївна,
к.ю.н., доцент,
доцент кафедри цивільного процесу
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
sakaranatasha@gmail.com*

ПРАВОВИЙ ПУРИЗМ ТА СПРОБА ЙОГО «ЛЕГАЛІЗАЦІЇ» В ПРОЕКТІ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ

Основним трендом сучасного розвитку майже кожної правової системи є інституалізація права на справедливий судовий розгляд й реформування порядків здійснення судочинства відповідно до його вимог. Саме це, на наш погляд, було покладено в основу при розробці та прийнятті

Законів України «Про внесення змін до Конституції (щодо правосуддя)» від 02.06.2016 р. № 1401-VIII, «Про судоустрій та статус суддів» від 02.06.2016 р. № 1402-VIII тощо. Однак, безсумнівно, інституційні зміни будуть дієвими, ефективними та зможуть привести до досягнення мети, заради якої вони запроваджувалися, лише за умови оновлення процесуального законодавства.

23.03.2017 р. у ВР України було зареєстровано «Проект Закону про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» № 6232 (надалі – Проект). Як свідчить пояснювальна записка, його метою «є нормативне врегулювання процесуальних механізмів, які мають забезпечити ефективний, справедливий, неупереджений та своєчасний захист прав і свобод особи в суді». Тому, на наш погляд, при обговоренні запропонованих змін до процесуального законодавства, слід в першу чергу звернути увагу на їх «спроможність» забезпечити дотримання всіх складових права на справедливий судовий розгляд. У зв'язку з чим, в межах даної доповіді хотілося б зупинитися на такому правовому явищі як «правовий пуризм», який на думку ЄСПЛ призводить до порушення права на справедливий судовий розгляд.

Перш за все слід відмітити, що поняття «правового пуризму» було введено в правовий обіг Європейським судом з прав людини (надалі – ЄСПЛ). Останній виходить з того, що його наявність на відміну від обставин «істотного та непереборного характеру» [1] завжди призводить до порушення принципу правової визначеності. При цьому, незважаючи на «значущість» розуміння сутності вказаного явища, на даний час ЄСПЛ поки що не було вироблено уніфікованої дефініції даного поняття або окреслені якісь критерії його оцінки. У зв'язку з цим, вважаємо за потрібне проаналізувати зміст рішень ЄСПЛ, в яких наявне посилання на поняття «правового пуризму».

Так, у справі *Sutyazhnik v. Russia* рішення арбітражного суду, яке набрало законної сили, було скасовано в порядку нагляду з припиненням провадження у справі суто з підстави того, що спір носив некомерційний характер й не підлягав розгляду арбітражними судами, хоча у подальшому вимоги заявника були задоволені судом загальної юрисдикції. Ухвалюючи рішення ЄСПЛ виходив з того, що, хоча як принцип, правила юрисдикції повинні дотримуватися, однак, враховуючи обставини даної справи, була відсутня соціальна потреба, яка б виправдовувала відступлення від принципу правової визначеності [2]. У справі *Shchurov v. Russia* підставою для скасування остаточного рішення суду в порядку нагляду було те, що вирі-

шення питання про наявність захворювання, отриманого в результаті професійної діяльності, відноситься до виключної «прерогативи» органів охорони здоров'я, а не судів. ЄСПЛ, враховуючи положення національного законодавства щодо можливості оскарження рішень та постанов державних органів до суду, констатував, що наведене не може вважатися істотною помилкою в розумінні прецедентної практики Суду, тим більше, що вона могла бути усунута у звичайному порядку, тобто шляхом касаційного оскарження, що не було взято до уваги органом охорони здоров'я, який вирішив по закінченню року оскаржити судові рішення в порядку нагляду [3]. У справі *Bezrukova v. Russia* правовий пуризм проявився в поновленні пропущеного строку для подання касаційної скарги одного зі співвідповідачів, який напередодні вже приєднувався до касаційної скарги, був присутній під час розгляду, але не висловив своїх зауважень щодо припинення провадження у справі. ЄСПЛ встановив, що, по-перше, причини, процесуального характеру, зазначені національним судом, не є фундаментальними. По-друге, скасування у подальшому рішення ніяким чином не змінило обов'язок держави щодо виконання рішення суду, враховуючи статус ліквідованого співвідповідача як державної корпорації [4]. У справі *Esertas v. Lithuania* він виявився в тому, що при розгляді справи заявника національні суди не взяли до уваги обставини, встановлені рішенням, яке набрало законної сили, між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав, однак, яке стосувалося іншого проміжку часу. Як зазначив ЄСПЛ, така ситуація схожа з подальшим скасуванням остаточного рішення суду, тому тягне за собою порушення принципу правової визначеності [5]. В рішеннях у справах *Compcar, S.R.O. v. Slovakia* [6], *PSMA, Spol. S.R.O. v. Slovakia* [7], *Draft-Ova A.S. v. Slovakia* [8] поняття правовий пуризм протиставляється «фундаментальним недолікам та невдачам судочинства» та «помилкам фундаментального значення для судової системи».

Виходячи з наведеного, попередньо можна припустити, що під правовим пуризмом ЄСПЛ розуміє невідступне слідування вимогам процесуального закону при вирішенні питання щодо застосування чи скасування таких, що набрали законної сили, судових рішень без врахування того, чи призведе це у подальшому до реального, а не формального усунення допущених судових помилок. Разом з тим, вбачається помилковим «пов'язувати» сферу прояву даного явища суто з принципом правової визначеності, оскільки надмірний «формалізм» може мати місце й в інших випадках, порушуючи право на спра-

ведливий судовий розгляд. Як приклад, в рішенні у справі *Sergey Smirnov v. Russia* було встановлено, що заявник не зміг звернутися до суду, оскільки не мав можливості вказати в позовній заяві своє постійне місце проживання через його відсутність, а послався лише на адресу для направлення кореспонденції. ЄСПЛ в своєму рішенні відмітив, що вимога зазначити місце проживання позивача сама по собі не суперечить сенсу п. 1 ст. 6 Конвенції, оскільки дає можливість зв'язуватися з позивачем та вручати йому повістки. Разом з тим російські суди проявили надмірний та необґрунтований формалізм, наполягаючи на тому, щоб заявник вказав місце проживання, тобто на вимозі, відносно якої було завідомо відомо, що заявнику її неможливо задовольнити. Національні суди не лише таким чином покарали заявника за недотримання формальних вимог – вони також реально обмежили заявника в правах, не допустивши його позовну заяву до розгляду судами [9].

На підставі викладеного, на наш погляд, під правовим пуризмом слід розуміти надмірно формальне, бюрократичне застосування правових норм й вчинення дій, що мають юридичне значення, безвідносно врахування їх доцільності виходячи з обставин конкретної справи й необхідності забезпечення ефективного захисту прав, свобод та інтересів в цивільному або іншому судочинстві, що призводить до порушення права на справедливий судовий розгляд. Правовий пуризм може носити як добровільний характер й проявлятися в діяльності окремих осіб-бюрократів, так і бути вимушеним через санкціонування державою, яка обмежує реалізацію дискреційних повноважень суб'єктів правозастосування, не допускаючи відступ від правових приписів.

Аналіз положень Проекту дає можливість, на жаль, констатувати наявність ряду норм, за допомогою яких відбувається спроба «легалізації» правового пуризму. В світлі проаналізованих рішень ЄСПЛ хотілося б звернути увагу лише на деякі з них. По-перше, в ч. 2 ст. 55, ч. 7 ст. 83 Проекту встановлюються виключення щодо преюдиціального значення фактів, встановлених таким, що набрало законної сили судовим рішенням у господарській, цивільній чи адміністративній справі, оскільки закріплюється, що такі обставини або взагалі не мають юридичного значення, або їх правова оцінка не є обов'язковою. Однак, як свідчить зазначене вже рішення у справі *Esertas v. Lithuania* така ситуація, на думку ЄСПЛ призводить до порушення принципу правової визначеності. Тому, на наш погляд, більш логічним є закріплення положення, що обставини, встановлені таким, що набрало законної сили рішенням суду в господарській, цивільній чи адміністративній справі, можуть не враховуватися під час розгляду іншої справи

лише за умови, якщо сторона, якої вони стосуються й яка не брала участі в попередній справі, зможе надати докази на їх спростування.

По-друге, виходячи з положень ч. 3 ст. 172 Проекту суддя має лише одне повноваження після отримання заяви про скасування судового наказу за умови, якщо відсутні підстави для її повернення, - постановити ухвалу про скасування судового наказу, в якій роз'яснити заявнику (стягувачу) про його право звернутися до суду із тими самими вимогами в порядку спрощеного позовного провадження. При цьому він не повинен перевіряти та оцінювати обґрунтованість та доведеність заперечень боржника, що, по суті є приводом для зловживання останнім своїм правом на подання заяви. В результаті поширеною може стати ситуація, коли в подальшому суд буде ухвалювати рішення про задоволення вимог позивача, яке є тотожним скасованому судовому наказу. Наведене можна охарактеризувати як яскравий приклад недоцільності скасування «законного» судового рішення й, відповідно, незабезпечення ефективного судового захисту. Виходячи з наведеного, на наш погляд, суддя повинен мати можливість оцінювати заперечення боржника, викладені в заяві про скасування судового наказу, й залежно від їх обґрунтованості та доведеності, або скасовувати судовий наказ, або змінювати його, або залишати в силі.

По-третє, в Проекті продубльовані положення, що мітилися й в ЦПК 2004 р. щодо повноважень суду апеляційної та касаційної інстанції скасовувати рішення та закривати провадження у справі у разі, якщо справа не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства (п. 4 ч. 1 ст. 375, ч. 1 ст. 378, п. 5 ч. 1 ст. 410, ч. 1 ст. 415 Проекту). Більш того порушення правил предметної юрисдикції визнано обов'язковою підставою для скасування судового рішення незалежно від доводів скарги (ч. 2 ст. 378, ч. 2 ст. 415 Проекту). Однак «беззаперечне» виконання зазначених положень, на наш погляд, може за певних умов призводити до ситуації, яка була проаналізована ЄСПЛ в справі *Sutyazhnik v. Russia* й кваліфікована як правовий пуризм. Виходячи з наведеного, не применшуючи значення необхідності дотримання правил предметної юрисдикції, на наш погляд, її порушення повинно бути підставою для скасування судового рішення з закриттям провадження у справі лише за умови, якщо останнє за своєю суттю є необґрунтованим та/або незаконним й підлягало би скасуванню чи зміні навіть за відсутності вказаної підстави.

По-четверте, певною мірою «новелою» Проекту є наділення судів апеляційної та касаційної інстанцій повноваженням скасовувати судові рішення та направляти справи на новий розгляд до суду за підсудністю (п. 5 ч. 1

ст. 375, ст. 379, п. 2 ч. 1 ст. 410, п. 6 ч. 1 ст. 412, ч. 2 ст. 412). Однак така підстава як недотримання правил територіальної юрисдикції, на наш погляд, є «штучною». Скасування рішення з посиланням на неї більше нагадує «формальні міркування» (ч. 2 ст. 308, ч. 2 ст. 337 ЦПК, ч. 2 ст. 411 Проекту), а ніж спробу усунути судову помилку «фундаментального характеру». У зв'язку з цим, вважаємо, що така підстава для скасування рішення та направлення справи на новий розгляд має бути виключена, оскільки є яскравим прикладом правового пуризму.

Підводячи підсумок хотілося б ще раз зазначити, що «легалізація» правового пуризму в процесуальному законодавстві є неприпустимою, оскільки призводить до порушення права на справедливий судовий розгляд й свідчить про невиконання Україною взятих на себе зобов'язань. Необхідність його ідентифікації та усунення має розцінюватися як одне з найактуальніших завдань при розробці та прийнятті нового процесуального законодавства, оскільки останнє повинно відповідати європейським стандартам справедливого судочинства.

Література:

1. Ryabykh v. Russia, 24 July 2003, no/ 52854/99, § 52, ECHR 2003-X [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61261>
2. Sutyazhnik v. Russia, 23 July 2009, no. 8269/02, § 36-38. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-93775>
3. Shchurov v. Russia, 29 March 2011, no. 40713/04, § 22-25. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-104139>
4. Bezrukovy v. Russia, 10 May 2012, no. 34616/02, § 37-41. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-110806>
5. Esertas v. Lithuania, 31 May 2012, no. 50208/06, § 25-28. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-111215>
6. Compcar, S.R.O. v. Slovakia, 9 June 2015, no. 25132/13, § 64. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-155104>
7. PSMA, Spol. S.R.O. v. Slovakia, 9 June 2015, no. 42533/11, § 70. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-155102>
8. Draft-Ova A.S. v. Slovakia, 9 June 2015, no. 72493/10, § 78. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-155101>
9. Sergey Smirnov v. Russia, 22 December 2009, no. 14085/04, § 29-32. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-96399>

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
“КИЄВО-МОГИЛІАНСЬКА АКАДЕМІЯ”

ФАКУЛЬТЕТ ПРАВНИЧИХ НАУК

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

**МІЖНАРОДНА
НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ**

**УКРАЇНА НА ШЛЯХУ
ДО ЄВРОПИ:
РЕФОРМА ЦИВІЛЬНОГО
ПРОЦЕСУАЛЬНОГО
ЗАКОНОДАВСТВА**

*Київ
7 липня 2017 р.*

Київ
ВД Дакор
2017

УДК 347.9(477)
ББК 67.9(4Ук)310
У58

У58 Україна на шляху до Європи: реформа цивільного процесуального законодавства.
Зб. наук. праць. Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 7 лип. 2017 р.) / за заг. ред.
І. О. Ізарової, Р. Ю. Ханик-Посполітак. – Київ : ВД Дакор, 2017. – 238 с.

ISBN 978-617-7020-48-5

У збірнику містяться тексти наукових доповідей та повідомлень учасників Міжнародної науково-практичної конференції «Україна на шляху до Європи: реформа цивільного процесуального законодавства», присвяченої обговоренню проекту Закону про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів № 6232 від 23 березня 2017 року.

УДК 347.9(477)
ББК 67.9(4Ук)310

ISBN 978-617-7020-48-5

© Національний університет
“Києво-Могилянська академія”, 2017